

BİYOPOLİTİK AÇIDAN KİŞİSEL VERİLERİN KORUNMASI*

Hürol ÇANKAYA**, Cengiz EKİZ***

Özet

Modern devlet, beden ve teknoloji arasındaki ilişkiye hukuk üzerinden müdahil olmaktadır. Devlet, teknoloji aracılığıyla kendini görünmez kılarken, yurttaş üzerinde yeni bir egemenlik kurmaktadır. Yeni egemenlik alanının sınırları, biyo-egemenlik kavramı ile tanımlanmaktadır. Biyo-egemenlik kavramı ise hukuktan ziyade istisna hali mantığına göre belirlenmektedir. Aynı zamanda bu süreç, kişisel veriler ekseninde, kimlik denetiminden davranış denetimine geçişi temsil etmektedir. Bu çalışmada kişisel verilerin özellikle biyometrik düzeyde denetim altında tutulması, Agamben'in "kamp" kavramı çerçevesinde incelenmektedir.

Biyometrik bilgi stokunun çeşitli amaçlarla kullanılması hem piyasa modeline hem de politik alana hizmet etmektedir. Bu stoku sermaye ile paylaşan biyo-egemen devlet, sözümona yurttaşlarına güvenlik ve özgürlük vadetmektedir. Oysa şirketler ve devletler tarafından işlenen kişisel veriler, pazarlamadan risk yönetimine, ulusal güvenlikten sosyal politikaya kadar geniş bir ağ üzerinden toplumu kuşatmaktadır. Biyo-egemen devlette yurttaş, tüm kişisel bilgilerini sunarak, aslında hukukun istisna bölgesine çekilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Biyopolitika, Biyo-Egemenlik, İstisna Hali, Kişisel Verilerin Korunması, Biyometri.

* Katkılarından dolayı Ozan Zengin, Fatma Eda Çelik ve Aydın Ördek'e şükranlarımızı sunarız.

** Dr. Öğr. Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ORCID: 0000 0002 9568 0488

*** Dr. Öğr. Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ORCID: 0000-0001-9649-089X

Makale gönderim tarihi: 02.06.2018

Makale kabul tarihi : 25.06.2018

THE PROTECTION OF PERSONAL DATA FROM THE BIOPOLITICAL PERSPECTIVE

Abstract

Modern state intervenes with the relationship between body and technology by law. The state conceals itself via technology, thus imposes a new sovereignty on the citizen. The scope of the new sovereignty is defined by the concept of bio-sovereignty. And the concept of bio-sovereignty is determined by the logic of state of exception rather than law. On the axis of personal data this process, at the same time, represents the transition from authentication to behavioral control. In this study, the control of personal data especially in the biometric level is elaborated on in terms of G. Agamben's concept of "camp".

The use of biometric data stock for various purposes serves both the market model and the political sphere. Sharing this data stock with capital, the bio-sovereign state promises so-called security and freedom to her citizens. But the data processed by the companies and the states encircles societies from marketing to risk management and from national security to social policy through wide networks. By providing her/his personal data, the citizen in the bio-sovereign state in fact is pulled to the exception region of law.

Key Words: Biopolitics, Bio-Sovereignty, State Of Exception, Protection Of Personal Data, Biometrics.

Giriş

Günümüzde kişisel verilerin (özel hayatın, mahremiyetin) korunması amacıyla yapılan birçok yasal düzenleme, aslında, nüfusun sağlığına, eğilimlerine yönelik her türlü bilginin gerek duyulduğunda kullanılmasını sağlar niteliktedir. Farklı amaçlarla kişisel verilerin toplanması, işlenmesi, derlenmesi ve depolanması, bu verilerin metalaşmasına yol açmaktadır. Bu durumun, temel hak ve özgürlükler açısından bir tür biyopolitik "ihlal hattı" olup olmadığı, bir "istisna hali" yaratıp yaratmadığı hususu, belirli kavramlar etrafında tartışılabilir: Nüfus, beden, biyo-egemenlik.

Bir ülkede nüfusun genel durumu, nitelikleri hakkında her türlü bilginin toplanması, depolanması, derlenmesi ve kullanımı, o ülkedeki üretim ve tüketim potansiyelinin, siyasal ve yönetsel mekanizmaların hangi yönde geliştiği ve değiştiğinin anlaşılması açısından önemli bir işleve sahiptir. Nüfusun sayısal niteliğinin yanı sıra, yurttaşlık veya uyruk düzeyinde bir siyasal

hacmi (bedeni) temsil ettiği de düşünülürse, başlı başına “biyopolitik” sorun-
salın içinde olduğumuz gerçeği karşımıza çıkar. On yedinci yüzyılda monar-
şinin işleyişinde olmazsa olmaz niteliği olan kralın bedeni, yerini, on seki-
zinci yüzyıldan itibaren toplumun bedenine ve onun dolayımı olan devletin
(siyasi) bedenine bırakmıştır (Neocleous, 2014: 20). Artık on sekizinci yüz-
yııldan beri modern devlette egemenliğin kaynağının, yurttaşlara sağlanan
haklar, sunulan hizmetler olarak tanımlandığı anlayış yerine, on dokuzuncu
yüzyılda kalabalıkların, toplumsal bedenin yarattığı hastalıkların tedavisi,
suçluların kontrolü gibi sorunların konuşulduğu anlayış geçmiştir (Foucault,
2012: 38-39). Yurttaş haklarının, öncelikle onların üretici potansiyelinin
değerlendirilmesi, sonrasında ise biyolojik bir kategori olarak canlılıklarına
atıfla tanımlanması, oldukça yeni bir tartışmadır. Bir yönetim kategorisi
olarak devletin, en geniş ölçekte, nüfus bilgilerini, kişisel verileri denetimi
altında tutması, “devletin [bireyi] kendi bedeni üzerinde hüküm süren kolektif
bir özne olarak kavranması”na kurumsal bir zemin sunması olarak açıklanabilir
(Lemke, 2013: 26-27). Yurttaşın (bireyin) politik-iktisadi bağlamda emek
sürecindeki üretici niteliklerinin bilinmesi, bunun yanı sıra sağlığının,
mahremiyetinin ve tüketim eğilimlerinin belirlenmesi, öncelikle bir nüfus
bilgisine sahip olmayı gerektirmiştir. Günümüzde ayrıntılı, biyometrik kişi-
sel verilere dayalı nüfus bilgisinin toplanması ve depolanması sürecinde,
siyasal bedene içkin hak kategorilerinin (yurttaş, kimlik, cinsiyet, sınıf,
norm, statü vb.) önemli bir rolü bulunmaktadır.

Kamu hizmetlerinin artık e-devlet uygulamaları yoluyla sunulduğu yeni
“hukuk devleti”, dolaylı olarak yurttaşlık haklarının kullanımı konusundaki
tanımların gözden geçirilmesine neden olmuştur. Söz konusu yeni hukuk
devleti momentü (e-hukuk devleti), temel hak ve özgürlükleri farklı kategori-
lerde bir gözetim düzeneğine indirgenmekte, modern “hukuk” devleti mode-
lindeki yurttaşın haklarına yönelik bazı dokunulmazlıklarını (mahremiyet,
özel hayat vb.) aşındırmaktadır. Kişisel verilerin yoğun bir biçimde denetim
altına alınması, depolanması, artık yurttaşın siyasal bir beden olarak modern
devletteki haklarından sıyrılarak tanımlandığı yeni bir düzeyi işaret eder. Bu
yeni düzey, örneğin tedavi ve rapor süreçlerini içeren tüm sağlık bilgileri,
alt-üst soy ağacı bilgisini, adres bilgilerini, tüketim alışkanlıklarını, sosyal
güvenlik statüsünü ve bunların depolandığı biyometrik kimlik, pasaport uy-
gulamalarını içerebilmektedir. Bu aynı zamanda bireyin bir bütün olarak
üretici, tüketici kapasitesinin faş edildiği bir tür “çıplak hayat” kategorisidir.
Çıplak hayat kategorisi, bir yandan kişisel verilerin ve nüfus bilgilerinin
depolanmasını, öte yandan bu verilerin denetlenmesi sürecini bir devlet gü-
venliği sorunu olarak tanımlayan bir “panoptikon”dur. Aslında burada top-
lumsal sınıfların direnç kapasitesinin belirlenmesine ve bu sürece müdahale

tarzına yönelik yeni bir yönetim mantığından da söz edilebilir. Kişisel verilerin derlenmesi ile nüfusa ilişkin genel profilin oluşturulması ve otoriter-yasal düzeydeki çeşitli düzenlemeler, emek-gücündeki üretim kapasitesinin yönlendirilmesinin yanı sıra, aynı zamanda, onun kontrol mekanizmalarına karşı direncini de sınamaktadır. Günümüz yönetim, üretim sürecinde dijitalleşmiş çalışma modelleri, emek-gücünün niteliğini, sermayenin devir hızını derinden etkilemektedir. Bu anlamda yeni yönetim mantığı, toplumsal sınıflar arasındaki hâkimiyet mücadelesinin, sermaye boyunduruğunun, yeni emek denetim teknikleriyle daha da yoğunlaşacağı, biyopolitik bir gerçekliğe doğru sürüklenmektedir.

Biyopolitik Analizin Tartışmaya Katkıları

Zengin bir analitik içeriğe sahip olan biyopolitika kavramını kullanan disiplinler günümüzde gittikçe artmaktadır. Bu kavramın alet çantasından yararlanan bazı yaklaşımlar ve kuramlar, kimi açılardan günümüzün yeni politik-iktisat metodolojisi olarak nitelendirilmektedirler (Kartal, 2016a). Günümüzde biyopolitika, bir çalışma alanı olarak, geleneksel disiplinleri aşan kurumsal ve ampirik bir alan inşa etme şansı sunmaktadır. “Hayat” ve “politika” arasındaki ilişkinin, birbirinin belirleyeni olarak kavranması, biyopolitik bir sorunsalı çağırır niteliktedir.¹ Biyoloji politikayı açıkladığı gibi, politika da biyolojiyi, insan toplumlarının (türünün) bir yönetim alanı olarak düzenler. Birey politik anlamda nesneleşir gibi görünse de, aslında karar alma sürecinin temel belirleyeni, öznesi olarak hep merkezde durmaktadır (Lemke, 2013: 19).

“Hayat” ile politikayı ayıran unsur her ne ise, o aynı zamanda insanı doğadan koparan dinamikleri taşımaktadır. Bilimsel bilginin giderek biyoteknolojik alanın içine sürüklenmesi ve bu alanda kodlanmasıyla, devletin, toplumun yönetimine ilişkin ilkeler daha fazla biyolojikleşmiştir. Politikanın mı, hayatın mı daha öncelikli husus olduğu, başka bir deyişle politikanın mı biyolojik alanı düzenlediği, yoksa biyolojik belirlenimin mi politikayı yönlendirdiğine ilişkin tartışma, günümüzdeki bilimsel-teknolojik gelişmelerle epey mesafe almıştır (Lemke, 2013: 18-19; Çankaya, 2013). Bu aynı zamanda Foucault’un “benlik/kendilik teknolojileri” diye tanımladığı sürece karşılık gelir. Öyle ki bu özneleşme sürecinde birey, kendini dışsallaştırarak nesneleşir. Fakat hayat (*bios* ve *zoe* olarak), yalnızca politikanın nesnesi değil,

¹ Lemke’ye göre bu açmaz aşılabilir: “Hayatın politikanın temeli olarak alındığı doğalcı kavrayışlarla, bunun aksine hayat süreçlerini politikanın nesnesi olarak kavrayan politisist (politika odaklı politikaya gömülmüş) yaklaşımlar arasında ayırım yapmak mümkündür” (2013: 16-17).

aynı zamanda politik karar alma sürecinin bir parçasıdır. Hayat zaten, bu sürecin merkezinde duran (politik) öznenin (veya *zoon politicon*) etkileşimde bulunduğu bir habitattır. Hayat, politikanın ne temeli ne de nesnesidir; sadece politikanın yapay ve müdahale edilebilir olan sınırlarını gösterir (Foucault, 1993: 143; Agamben; 2001: 11; Lemke, 2013: 19-20).

Devlet, toplum, birey/özne ve yönetim tartışmalarının iç içe geçtiği bu alanın kavram kargaşasını aşmak için belirli tanımları öne çıkarmak yeterlidir. Politikanın dışladığı unsurların, yani bir anlamda “öteki”nin, politikanın kapsamına alınması biyopolitik süreci tanımlamayı kolaylaştırır (Lemke, 2013: 153). Biyopolitik analizde göze çarpan ilk husus, “iktidar” ve onunla ilişkili araç ile yapılarıdır. Bununla yakından ilişkili olan önemli başka bir şey, “beden” ve onun disiplin altına alınmasıdır. Tartışılan husus, yeni bir iktidar stratejisinin ortaya çıkardığı baskının, hayatın birçok katmanına nasıl nüfuz ettiğine ilişkin unsurlardır. Buradaki iktidar kavramsallaştırması, tarihsel ve ilişkisel düzeyde anlaşılabilir kategoriler olarak karşımıza çıkar. 17. yüzyıldan itibaren gelişen toplumsal dinamikler, devlet/yönetim modelini gözetim, kontrol, ayırıştırma, mekânsal düzenleme, sınıflandırma ve rasyonalize etme teknikleriyle donatmış, bireyin (beden) norma uygun olarak terbiye edilmesinin önünü açmıştır (Foucault, 1993: 143; Gambetti, 2012: 25). “Beden” ile kastedilen onun toplumsal beden halidir ki; iktidarın unsurları, zaten bu bedene hapsedildiği politik öznenin içinden tanımlanır. Haliyle devletin her türlü kontrol mekanizması, gelişmiş bir biyopolitik tertibatı içerir. Bu aynı zamanda, farklı kollara yayılmış bir baskı ve dereceli şiddet dozudur. Öyle ki, hayatın her yerini adımlayan, biçimlendiren şey, topyekûn bir iktidar stratejisinin parçası olarak, bireyler ve onların iktisadi-toplumsal varlıklarıdır. Bu yaklaşım, iktidarın unsurlarına değil, bunun yerine iktidara tabi olmaya zorlanan öznelere odaklanır. “Norm”a uygun davranan birey, dev bir gözetleme, ölçme ve biçimlendirme mekanizmasının ağırlığı altında yumuşatılır. Zaten söz konusu olan bireyin normalleşmesi değil, norma uygun hale getirilmesidir. Nüfusa ilişkin düzenleyici iktidarın uygulamaları, disipline dayalı iktidar kurgusunu aşar niteliktedir. Artık bireyin bedeni değil de onun nüfus içindeki yeri ve hayatının düzenlemesi önemlidir. Biyo-iktidar, “insan türünün temel biyolojik özelliklerini siyasetin stratejik nesnesi, yani iktidarın nesnesi haline getiren bir dizi mekanizma”yı içerir (Foucault, 1993: 143-144; Gambetti, 2012: 26).² Özetle biyopolitikanın nesnelere, tek tek insanla-

² Foucault’un bunu “biyo-tarih” kavramsallaştırması ile tanımlaması ilgi çekicidir: “Tarihte kuşkusuz, ilk kez, biyolojik olan siyasal olanda yansır...yaşama olgusu, belli ölçüde bilmenin denetim ve iktidarın müdahale alanına kayar... Eğer yaşam hareketleriyle tarihin süreçlerinin birbirleriyle bağlaşmak için başvurdukları baskıları ‘bio-tarih’ diye adlandıırırsak, yaşam ve yaşam mekanizmalarını açık hesaplar alanına sokan ve bilme-iktidarını insan yaşamının

rın kendisi değil de onların belli bir nüfus büyüklüğü içinde ölçülebilir biyolojik özellikleridir (Lemke, 2013: 20).

Tarihsel olarak Orta Çağ sonrasında merkezileşme ihtiyacının giderek artmasıyla inşa edilen klasik iktidar unsurları (örneğin güden, çobanlık eden pastoral iktidar), uyruğun, yurttaşın, öznenin “dışından” tanımlanmış, ancak modern iktidar kurgusunun bunları içselleştirmesiyle egemenin içleyerek dışlayan yeni (biyopolitik) pozisyonu ortaya çıkmıştır. İktidarın iradeyi kuşatan, gündelik hayatın içinden kurduğu bu yeni mantık, klasik anlamda toprak temelli hâkimiyet anlayışlarını aşan, iktidarı beden içinden inşa eden (özneleştirme) nitelikler içermektedir. Beden artık, fizyolojik, anatomik bir yapıdan ziyade, bilgi ağının bir parçası olarak görülür. Böylece özne de belirgen kimlik, hayat, ekonomi gibi kolektif bilgi üretimi ve özneleştirme süreçlerinin düzenlenmesinin bir aracı haline gelir (Lemke, 2013: 155; Baştürk, 2017: 4-5).³ Foucault’nun “toplumsal sağlık/tıp” tartışması içinden inşa ettiği kavram seti, bedenin denetim altında tutulacağı, onun bilgisinin de iktidar tarafından stoklanacağı bir modele dayanır. Burada toplumsal beden, bir tür politik anlam içeren “halk sağlığı” (hıfzıssıhha) kavramıyla birlikte düşünülmektedir. İstatistik, demografi, epidemiyoloji, biyoloji gibi çeşitli disiplinler, doğanın, canlı varlıkların yönetim pratiklerinin politikleşmesini, rasyonelle edilmesini sağlarlar. Bu yüzden en kritik ve politik kavram nüfus ve nüfusun bilgisidir. Nüfus, doğum, ölüm oranları, hastalıklar, tüketim eğilimleri, siyasal eğilimler gibi sayısız unsuru ölçmek ve kimi zaman da belirlemek açısından çok önemli politik bir figürdür. Öte yandan bedenin her türlü bilgisine ilişkin geliştirilen kontrol teknolojisi, biyometrik derinliğini arttırdıkça, iktidar öznenin içinde daha çok vücut bulur (Foucault, 1993: 142-143; Agamben, 2001: 78). Bireylerin sağlıklı olması, artık tıbbi bir nitelik değil, anatomo-politik bir sorunsala dönüşmüştür.⁴ Sosyal güvenlik ve sağlık har-

dönüşümünün bir etkenine dönüştüren olaydan da bio-siyaset diye söz etmek gerekecektir” (1993: 146-147).

³ Bu modelde Lemke’nin yaptığı bazı saptamaları, tartışmayla doğrudan ilişkili olması nedeniyle hatırlatmakta yarar olacaktır. Öncelikle söz edilen biyopolitik pratiklerin arka planını oluşturan “hakikat” rejiminin kavranması, hangi bilgilerin önemli/önemsiz, hangilerinin değerli/değersiz, anlamlı/anlamsız olduğunun belirlenmesinde kritik niteliktedir. İkincisi ise, iktidar stratejilerinin hangi bilgileri harekete geçirdiği ve bunların iktidarın üretiminde ne ölçüde etkili olduğudur. Örneğin Agamben’in de sorduğu gibi hangi hayatlar, “hayatta kalmaya değer” niteliktedir? Modern anlamda biyopolitik olarak egemen, hayatın değerine veya değersizliğine hükmeden kişidir denilebilir. Politik karar-alma mekanizmalarının biyopolitikleştirilme hayatın “çıplak hayat” niteliği daha da belirginleşir (Lemke, 2013: 156-157; Agamben, 2001: 178-187).

⁴ Buna verilebilecek en iyi örnek, e-devlet yoluyla bireyin gizlilik gerektiren, örneğin hastalık, ilaç ve hasta mahremiyetinin takibini gibi kişisel bilgilerini içeren uygulamalardır. Özel hayatın gizliliğini tehdit eden dinleme, internet trafiğinin takibi, güvenlik kameraları, parmak

camaları, sağlık sigortası sistemleri türündeki birçok örnek, tıpkı tüketim eğilimlerinde olduğu gibi bedenin hem ölçek ve ölçüm düzeyinde sayısallaştırılmasını hem de bunun bilgisi üzerindeki kontrol mekanizmasının kurulması ile siyasallaşan bir yönetim mantığı (yönetimsellik) yaratmıştır ki disiplinden sonra ikinci bir kip devreye girer: Güvenlik. Disiplin mekanizmalarının tersine güvenlik, politik durumun, hayatın her türlü riskinin ortadan kaldırılmasına değil, onun normalleştirilmesine dayanan teknolojiler icat eder (Foucault, 1993: 148; Gambetti, 2012: 27-28). Burada kavramsal bir metafor önerilebilir: Vücudun kan basıncının ölçülmesiyle oluşan büyük ve küçük “tansiyon”. Büyük tansiyon, bireyin (yurtaşın) neredeyse tüm kişisel bilgilerinin (sağlık, ikamet, aile, sosyal güvenlik, banka, nüfus vb.) devlet tarafından stoklanması sürecini anlatırken, küçük tansiyon, birikim sürecinde sermaye kesiminin “sağlıklı” emek gücünün yeniden üretimini garanti etmesi (istihdam, ücret haddi, sosyal güvenlik vb.) ve üretim-tüketim döngüsünü (serbest piyasa normları, yatırım teşvikleri ve krediler, rekabet düzeni vb.) kurmasını temsil edilir. Bunun sonucunda, nüfus gibi devasa bir ölçüğün kontrolünde kişisel verilerin stoklanması, ikili bir süreci gerektirir: Hem devletin toplumsal sınıflara verilen hizmetler yoluyla birey nezdindeki temsili varlığının devamı, hem de sermaye birikiminin sürekliliğini sağlayacak ekonomik gelişme.⁵

Bir ölçüğün kontrolü, başlı başına toplumun tümünün kontrolü olmayacağından, tansiyonun dengede tutulması, verilerin sağlıklı ve sürekli olmasına bağlı görünmektedir. Yönetimsellik tam da burada devreye girmektedir. Öyle ki, toplumun bir beden olarak modern egemenlik anlamında devletin şiddet tekeline maruz kalmak yerine, yönetimin toplumla hemhal olduğu, bütünleştiği bir anlayış devreye girer (Baştürk, 2017: 6). “Toplumsal tıp”ın ortaya çıkışı ile bireyin hayatına ait en mahrem bilgilerin bile bir iktidar sorunu olarak tanımlanmaya başlamasıyla, kişisel verilerin ve özel hayatın mahremiyetine ilişkin tartışma daha da derinleşmiştir (Foucault, 1993; 2001).⁶ Biyometrik bilgi stoku bu anlamda sadece üretici güçlerin kapasite-

izi, avuç içi taraması, DNA verileri gibi birçok uygulama, bilgi teknolojilerinin kullanımı konusunda geniş kapsamlı tartışmalar yaratmaktadır. Uygulama örnekleri için bkz. Aydın, 2012: 532-537.

⁵ Lemke, muğlak bir politik figür olarak nitelendirdiği nüfus hakkında şunları yazar; “Nüfus, bu süreçte belirleyici bir rol oynar. Nüfus, bir yandan kendi dinamikleri ve kendi kendini düzenleme biçimleri tarafından şekillendirilen; ancak politik müdahaleye bağlı olmayan kolektif bir gerçekliği temsil ederken, öte yandan da söz konusu özerklik, politik müdahalenin mutlak sınırını değil, aksine bu müdahalelerin ayrıcalıklı bir örneğini işaret eder” (2013: 21).

⁶ Toplumsal tıp olgusu içinden 19. yüzyılın psikiyatri hastanelerinden söz ederken Foucault hekimlik ve iktidar ilişkisine ilişkin şunları söyler: “Hekim uzmandır artık, hastalıkları ve hastaları bilmektedir... tımarhanenin psikiyatra verdiği iktidar, tıp bilimiyle bütünleşebilir

sini değil, aynı zamanda tüketim düzeyini, bunun sınırlarını anlamak açısından biyopolitik durumu anlamamızı kolaylaştırır. En mahrem sağlık bilgilerinden, tüketim, kredi, harcama eğilimlerine kadar bireyin tüm hayatı, bir üretim-tüketim döngüsünün bir modeli olarak tasarlanmakta, (biyo)iktidarın bir tür “dispositif”i işlevi görmektedir.⁷

Yeni Bir Kamp Modeli: Biyometrik Bilgi Stoku

Kamp kavramsallaştırması, siyaset, hukuk ve yönetim yazınında daha çok Agamben (2001) tarafından geliştirilmiştir. Şunu öncelikle belirtmek gerekir ki çıplak hayat (*zoe*) ve politik varlık (*bios*) arasındaki ayrım, bireyle (beden) ve bireyin hukuki varlığı (siyasal beden) arasındaki mesafedir (Lemke, 2013: 79). Bu yüzden de Agamben, *Kutsal İnsan* tanımını tarihsel bir momentte Nazi kamplarında ortaya çıkan “çıplak hayat”ın failine yönelik olarak yapmıştır. Aslında bu, bir yönüyle modern toplum için kullanılan metafor, bir yönüyle de toplama kampının gerçeği olarak çizilmiştir. Buna göre günümüzde “hukuk devleti” sınırlarına ilişkin bütün ideolojik prosedürlerin arka planında, çıplak hayatın politik alanın merkezine oturması süreci bulunmaktadır (Lemke, 2013). Ayrıca kamp, istisna halinin maddileşmiş biçimini ifade ederken, geçmişe ait bir anormallik olarak değil, tersine bugün içinde yaşadığımız matris ve nomosdur (Agamben, 2001: 217; Gambetti, 2012: 33).

Yurttaşla ilişkin her türlü bilgi ve/veya verinin toplanması, işlenmesi, dosyalanması, sınıflandırılması, ayrıntılandırılması (biyometri) günümüzde devletin biyopolitik işlevlerini arttırdığının bir göstergesidir. Bu, yalnızca bir veri toplama işlevi değil, bedenle iç içe geçmiş bir varlık halinin tasviridir (function creep) (Ajana, 2013: 47-48). Verilerin biyometrikleştirilmesi süreci

fenomenler üretmek kendini haklı çıkarmalıydı ve aynı zamanda, bir temel ve en üst iktidar olarak da maskeleyeliydi” (2001: 75). Ama bir yanı sıra bu süreçte, bedenin toplumsal/politik kapasitesiyle bir tür iktidar aracına dönüştürülmesinin, modern iktidarın faillerinin nesnel sınıf konumlarını, bir tür sınıfsızlaştırma etkisi altında belirsizleştirildiğini de belirtilmek gerekir. Bu tartışma, bazı soruları akla getirmektedir: Bir kere bedenin iktidar aracına dönüşmesi hangi yollarla gerçekleşecektir? İkincisi, bedenin, sermayenin boyunduruğundaki emek gücünü temsil etmesi sorunsalını (politik-iktisat), biyopolitik süreçlerle olarak tanımlamak yeterli olacak mıdır? Yoksa yeni olan şey, emeğin tüm yaratıcı kapasitesinin, farklı yöntemlerle, topyekün sermayenin boyunduruğuna geçirilmesi midir?

⁷ Dispositif, bir gerçeğin öğelerini, başka öğelerle ilişkilendirme becerisi olan bir tür müdahale aygıtlarıdır. Dispositifler, zararlı olan unsurların, dengelenmesi, sınırlandırılması veya etkisiz kılınmasını sağlarlar (Gambetti, 2012: 29). Foucault, 17. yüzyıldan itibaren nüfusun denetlenmesi ile biyo-iktidar döneminin başladığını ve biyo-iktidarın kapitalimin gelişmesinde önemli bir öğe olduğunu ifade etmiştir. Ona göre kapitalizm, “bedenlerin denetimli bir biçimde üretim aygıtına sokulması ve nüfus olaylarının ekonomik süreçlere göre ayarlanmasıyla” gelişmiştir (1993: 144).

aynı zamanda çeşitli düzeylerdeki “hak” ihlallerine yol açarken, ortaya bir tür “ihlal hattı” çıkmaktadır. İhlal hattı, istisna halinin olağanlaşması sürecine benzetilebilir (Gambetti, 2012; Ajana, 2013). Yeni iktidar tekniği, hem tüketici davranışları hem de politik tutum arasındaki görünmeyen hattı kurmaktadır. “Hak” tanımları da bu bağlamda devletin tahribatına açık bir öğe olarak farklılaşmaktadır. Birey, “yurttaş” olarak giydiği, kuşandığı tüm haklardan, geçmişte şiddet tekeline boyun eğerek yaptığı şeyi, şimdi de veri tekeline teslim olarak yapmaktadır. İkincisinde farklı olan husus, birincisinin boyunduruğunun “hak” sınırlarında kendini frenlemesiyle karakterize edilirken ikincisinde, biyopolitik teslimiyetin sınır tanımayan niteliğidir.

Yurttaşın tüm bilgilerinin önce biyometrik devlet uygulamalarının bir parçası olması, sonrasında da kimlik, pasaport belgelerinin düzenlenmesi yoluyla belirlenmesi, onun Agambenvari tanımla “kamp”ın içine alındığını gösterir niteliktedir.⁸ Kontrol mekanizmaları, bireye daha önceki süreçte “dışsal” iken şimdi bedenin içinden kurulan ve bütün bir hayata hükmeden aşamaya geçmiştir. Bu da bildik politik unsurların ne denli biyopolitikleştiğinin bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir (Foucault, 1993; Agamben, 2001; Baştürk, 2017). Kişisel verilerin korunması adına biyometrikleştirilmesi, aynı zamanda açıklanması, faş edilmesi anlamına geldiğinden, biyometrik bilgi havuzları bir tür kamp alanları olarak tanımlanabilir. Bedensel, kişisel, cinsel, dinsel, etnik (örneğin alt-üst soy bilgisi sorgulama) vb. bilgilerin depolandığı havuz veya havuzların, modern toplama kampı uygulamalarına benzer yönleri bulunmaktadır. Öyle ki, toplama kamplarında, daha doğru deyişle çalışma kamplarında, öncelikli olarak açık şiddet koşulları altında emek gücünün mevcut kapasitesine (verimlilik) yönelik bilginin toparlanması ve bu kapasitenin sınırlarının zorlanması için “bilimsel” deneyler yapılmıştır (Agamben, 2010). Sonuçta biyo-iktidar unsurları, teknolojik gelişmenin sağladığı izleme-gözetleme yöntemleriyle, daha incelikli bir biçimde bedenin üzerindeki sermayenin boyunduruğunu sağlamlaştırmaktadır.

Bir “sınır” belirleme tarzı olarak, iktidarın biyolojik unsurlar üzerindeki “sınırsız” tahakküm hakkının, tüm hayat alanlarına yayılmasıyla, yaşam ve ölüm hakkı, aslen egemenin kendi varlığı tehdit altında olduğunda kullandığı bir “istisna hali” iken, modern toplum için Foucault’a göre hayatın, Agamben’e göre ise ölümün bir iktidar (yönetim) tekniği haline gelmesidir (Foucault, 1993: 139; Agamben, 2001: 161; Baştürk, 2017).⁹ Öte yandan bu du-

⁸ Günümüzde “sosyal” medya uygulamalarının boyutu, niteliği ve özellikleri ile karşımıza çıkan manzara, dehşet verici niteliktedir.

⁹ Foucault’un, bize göre “istisna”ya ilişkin ifadesi şöyledir: “hükümdar, yaşatma hakkını, ancak öldürme hakkını devreye sokarak ya da sokmayarak kullanır; yaşam üzerindeki iktidarını ancak isteme hakkına sahip olduğu ölümlle belirtir...İktidar bu bağlamda her şeyden

rum, artık genel olarak kişi hak ve özgürlüklerine ilişkin ihlal hattını da belirleyen bir unsur olmuştur. Örneğin sosyal güvenlik verileri yoluyla sınıfsal kapasitenin denetimi, salt ölçek ve istatistik boyutlarını içermez. Bu verilerin toplanması, piyasanın emrine sunulup metalaşması süreci, bir iktidar tekniği ve emeğin direncini kıran baskının yoğunlaşması olarak da düşünülebilir. Foucault'un, "...iktidar etkisini yaşam üzerine ve bu yaşam sürdükçe kurar; ölüm bunun sınırı, iktidarın elinden kaçan uğraktır" olarak ifade ettiği "sınırdır", aslında modern çalışma kampları, kampüsleri olarak fabrikaların tasviridir (Foucault, 1993: 142). Bir makine dişlisi olarak emek gücü, artık etiyle, kanıyla ve de arzularıyla, yekpare bir beden olarak ölüm ve yaşam arasındaki sınırdaki tutulmuş olmuştur. Bir "makine" olarak beden ile bir "tür" olarak beden arasındaki geçişle kavranan şey, bedenin, doğum ve ölüm süreçlerinde, sağlık düzenlemelerinde müdahale ve denetim sağlanabilmesidir. Bu, nüfusun denetlenmesi ve bedenin disipline edilmesi yoluyla iktidarın biyopolitik araçları kullanmasına örnek oluşturur (Foucault, 1993: 143).

Toprak temelli devletten nüfus temelli devlete geçiş, halkın sağlığına yönelik ilgilinin artmasına neden olmuştur. Bu ilgi, çıplak hayatın siyasallaşması sürecinin de kurucusu olmuştur.¹⁰ Günümüzde nüfus bilgilerine ilişkin oldukça ayrıntılı kayıtların tutulması, kurumsal iktidar modeli ile biyopolitik iktidar modelinin kesişme noktasıdır. Öyle ki yaratılan unsur, başlı başına biyopolitik bir beden tasarımıdır: Ölçülebilir, denetlenebilir, sınıflandırılabilir, himaye edilebilir. Devlet, artık bu bedende cisimleşmiş bir varlıktır. Öyleyse devletin nüfusa ilişkin tüm bilgisi, hem piyasa koşullarında hem de kurumsal-bürokratik süreçlerde çıplak hayatın üretimini içerir. Biyometrik devlet uygulamaları yoluyla "yurttaş", aslında bir tür *kutsal insan* mertebindedir. Gözetim teknolojileri, bireyin sadece dışarıdan değil, içerden de denetlenmesini/kontrolünü sağlar. Çünkü kontrol, neredeyse tamamen bedenin içindedir (örneğin deri altına yerleştirilebilen çip teknolojileri vb.). Biyometrik olana ilişkin tanım hem hukuki hem teknik/teknolojik anlamda hem de siyasal bir kategori olarak, iktidarın belirleyici rolünü ve kontrol gücünü ifade eder. Sonuç olarak denilebilir ki, tüm uygulamaları ile biyo-

önce alma hakkıydı: Eşyalar, zaman, bedenler ve yaşam üzerinde kullanılan bir alma hakkı; bu hak, yaşamı ortadan kaldırmak için ele geçirme ayrıcalığıyla yüceliyordu. Ölüm hakkı, o andan itibaren, yaşamı yöneten bir iktidarın gerektirdiklerine doğru kaymaya ya da en azından bunlara dayanmaya ve bunların taleplerine uymaya yönelecektir" (1993: 139-140).

¹⁰ Agamben'e göre bu, modernliğin belirleyici olgusu olan *zoe*'nin *polis*'in alanına girmesi sürecidir (2001: 13).

metrik devlet tasarımı, yurttaş kategorisinde temelli bir değişiklik gerçekleştirmenin eşiğini temsil etmektedir.¹¹

Bedenin Hukuki Takibi

1789'dan beri eşitlik fikri üzerinden kendini yeniden inşa etmeye çalışan modern devlet, otoritesini beden üzerinde kuran disiplin toplumundan güvenlik toplumuna doğru yönelmiştir. Güvenlik toplumu, disiplin toplumunu ortadan kaldırmadan, onu bünyesine dahil etmiş ve iktidarını bir bütün olarak nüfus üzerinde kurmuştur (Mattelart, 2012: 16). Disiplin toplumunun yarattığı kategorileri, güvenlik toplumu, yeniden organize ederek kayıt altına almış ve suç ya da intihar eğilimi gibi kategorileri birçok değişkene göre hesaplamaya başlamıştır. Bu tür hesaplardan ve işlenen verilerden, gerekli önlemler ve bütçe üzerine çalışılmıştır. Toplum sözleşmesi, sigorta sözleşmesine dönüşmüş ve devlet, bu açıdan şirket çizgisine yaklaşmıştır (Mattelart, 2012: 24).

Modern devletin en çok tartışılan unsuru, hatta onu tanımlayan temel karakteri, şiddet araçlarının tekel denetimidir. Şiddet kullanma "hakkı"nın tek kaynağı olan devlet, 20. yüzyıldan itibaren geometrik olarak ilerleyen bilişim teknolojisi ile birlikte "bilgi toplumu" sloganının gölgesi altında hızlı biçimde yeni bir yapılanmaya gitmiştir. Modern devletin bu yeni aşamasında, "bilgi kullanma tekelini"ni şekillendiren bir yönetim teknolojisi de öne çıkmıştır. Verilerin toplanması, saklanması ve paylaşımı, insan hakları açısından da yeni rotaları gündeme getirmiştir.

Modern devletin temel sorunlarından biri de nüfusun sayımı ve sınıflandırılmasıdır. Buna yönelik sistemlerin kimlik ve mevzuat düzenlemeleri üzerinden bireyi tanımlama eğilimi (Çavlin Bozbeyoğlu, 2011: 59) ve nüfusun denetlenebilir ve gözetlenebilir hale gelmesi, teknolojik altyapının gelişimi ile artmaktadır. Özellikle kimlik numarası üzerinden sürekli güncellenen bilgi akışı, tüm kişisel bilgileri birleştirmekte ve istatistikler üretmektedir. Yeni elektronik kimlik kartı sistemlerinin eski sistemlerden farkı, bir ağ ile diğer tüm bilgi sistemlerine bağlı olmalarıdır. E-Devlet ve e-ticaretin kapıları aynı anahtarla açılabilmekte ve veri bankaları uyumlu hale gelmektedir. Ayrıca bu sistemler, güçlü bir güvenlik yapısının bedensel unsuru olan biyometrik özelliklere dayanmaktadır (Çavlin Bozbeyoğlu, 2011: 54). Biyometrik yöntemler ise ölçülebilir kişisel fizyolojik özellikler yoluyla gerçekleştirilen ve otomatik olarak doğrulanabilen kimlik denetleme teknik-

¹¹ Agamben, egemen iktidarın temel etkinliğinin doğa ile kültürün (*zoe* ve *bios*) eklemlendiği eşikte çıplak hayatı ürettiğini ve batının biyopolitik paradigmasının kent değil de kamp olduğu öne sürer (2001: 235-236).

leri olarak tanımlanabilir (Er, 2007: 24). Başta sınır kontrolleri, ceza infaz kurumları, banka sistemleri, oy verme sistemleri, bilgisayar ağlarına erişim, kriminal tanımlamalar olmak üzere, biyometrik yöntemler¹² giderek yaygınlaşmaktadır. Biyometrik yöntemlerin kamu makamları tarafından giderek artan oranda kullanılması zaten tartışmalı bir hususken, kamu tüzel kişiliği olmayan kurumların da bu tür yöntemlere başvurmaları konunun boyutlarını genişletmektedir. Özellikle şirketler hem kendi çalışanlarına hem de müşterilerine yönelik biyometrik uygulamaları güvenlik gerekçesiyle tercih etmektedirler (Er, 2007: 76).

Bireyin varlığının fiziksel ispatının yeterli olmadığı modernite sürecinde, bedenin ötesinde kimlik belgeleri ile hukuki ispat dönemi başlamıştır. Bu sürecin sonunda, kimlik belgelerinden kimlik numaralarına uzanan denetim ve gözetim hattı, kişisel verilerin depolanmasında merkezileşmeyi beraberinde getirmiştir. Yeni dijital dönemde ise birey kodlanmakta ve kişinin elektronik izdüşümü şekillenmektedir. İmzanın yerini şifreye bıraktığı bu sürece kişinin biyometrik verileri de güvenlik üzerinden eklenmektedir. Bu noktada idari ve ticari sistemlerin yolları aynı kavşakta birleşmektedir (Çavlin Bozbeyoğlu, 2011: 67). Finans sektöründen sosyal güvenliğe, sağlık alanından sigorta sektörüne kadar geniş bir alanda kişinin bıraktığı izleri takip etmek ve paylaşmak mümkündür. Beden aracılığıyla nüfusa getirilen yeni ölçüler ile birlikte, yeni bir yönetim teknolojisi de kendini göstermekte ve devlet müdahalesi, hayatı yeniden belirlemektedir. Güvenlik talebini özgürlük talebiyle birleştirmek yerine, bir kez daha hayatın her anının denetlenmesine yönelik bir proje ortaya çıkmaktadır. Nüfusun bir bütün olarak kayıt altına alınması ve etnik özellikler dahil her türlü istatistik ile çevrelenmesi tamamlanmış görünmektedir. Şirketlerden kamu kurumlarına kadar giderek artan oranda yükselen kimlik tanımlama çabası, ortak bir payda haline gelmiştir. Davranış olasılıkları ve istatistiksel kategoriler, pazarlamadan adli sicil kayıtlarına kadar yaygın bir yöntemdir. *Normal ve anormalin* ayrılması, muhalif ya da farklı bir profil belirleme aracına dönüşmektedir.

Yeni teknolojiler, yeni araçlar ve yeni analizler yapılsa da beliren sorun pek yeni değildir. Güvenlik-özgürlük ikileminde, devletler biyolojik göstergelere tekrar saptanabilmektedirler. Suç, göç, eğitim ve sağlık politikalarının belirlenmesinde (Mattelart, 2012: 298), toplumu güvenli hale getirme üzerine kurulu bir yönetimin tehlikeyi hesaplama talebi, güvenliğin tanımını da

¹² Parmak izi, yüz tanıma, el geometrisi tanıma, iris tanıma, imza tanıma, ses tanıma, DNA tanıma, koku tanıma, retina tanıma, kulak biçimi tanıma, vücut ısı tanıma, yürüyüş tanıma, derinin yansıtıcılığını tanıma, dudak hareketlerini tanıma, klavye tuşlamalarını tanıma vb. teknikler (bkz. Er, 2007: 35-75).

ölçülebilen bir yurttaş üzerinden yapmaktadır. Güvenlik ve istisna üzerinden beklenen itaat, yeni haklar üzerinden yine normun içine gömülmektedir.

Bir Özgürlük Yönetimi Olarak Kişisel Veri

Modern devletin ülke içinde uzanan bürokratik ağının mekanizması, yurttaşlara ilişkin bilgilere gereksinim duymaktadır. Aslında bu, modern devletin başta şiddet tekeli ve egemenlik olmak üzere tüm özellikleri için kaçınılmazdır. Modern devletin kurduğu düzen, başta ticari ve askeri amaçlar olmak üzere bilgiye dayanmaktadır. Devletin rasyonelitesi, toplanan bilgilerin kayıt altına alınması ve bunlardan sonuçlar çıkarılması üzerine yüklenmektedir. Modern devletin kişisel bilgilere olan bağımlılığının kaynağı burada yatmaktadır. Devlet, yurttaşlar ile olan ilişkisini nesnel bir temele oturtmak ve özellikle mali yapısını bu temelden inşa etmek zorundadır (Küzeci, 2010: 20-21).

Devlet, bilgiye olan ihtiyacını gözetim üzerinden elde etmeye çalışırken, bu ihtiyaç, modernite sürecinde sadece devlet ile sınırlı kalmamıştır. Kapitalist işletmeler, önce çalışanlarını ve sonraki aşamada müşterilerini, gözetim almaya başlamışlar ve topladıkları bilgileri değerlendirmişlerdir. Bilgilerin işlenmesi hem devlette hem de özel sektörde verimliliğin artırılması gerekçesine dayanmıştır. Devlet, verimlilik hususunu, savunma ve refah üzerinden kurgulamış; işletmeler ise kazanç amacı ile kişisel bilgilere yönelmişlerdir (Küzeci, 2010: 22).

1960'lı yıllardan itibaren dağınık bilgilerin tek merkezde toplanma eğilimi ortaya çıkmıştır. Bilişim teknolojilerinin bu eğilimi olanaklı kılmaya başlaması ile merkezi veri bankalarının temelleri atılmıştır. Aynı dönemde her yurttaşın bir kimlik numarası uygulaması gündeme gelmiş ve kişisel verilerin korunması tartışmalarını alevlendirmiştir. Bilginin oluşturulması, işlenmesi, saklanması ve paylaşımı, teknolojinin gelişimi ile hem kolaylaşmış hem de düşük maliyeti beraberinde getirmiştir. Bilgisayar sistemleri ve ağları ile büyük miktarda verinin kullanımı, günümüzde en önemli gözetim aracı haline gelmiştir. Herhangi bir yurttaşın ayrıntılı profilinin yer aldığı bu resimde, *dijital sicil* uygulaması, yani devlet ile özel sektör arasındaki bilgi akışı da hızlanmıştır (Küzeci, 2010: 30-31). Bu akışkan sicil, kişilerin mali durumlarından sağlık kayıtlarına, tüketim tercihlerinden eğitim bilgilerine kadar geniş bir alana ulaşım sağlamaktadır. Ulus devletin arşivlerinden uluslararası şirketlere uzanan bu yeni ağ, kendisini görünmez kılarak gözetim toplumunun son aşamasını sergilemektedir.

Medeniyet krizinden çıkış yolu olarak, 1980'li yılların başından itibaren bilgi toplumu ya da ağ toplumu önerisi, kısıtlamaların ve özgürlüklerin yöne-

tilebildiği bir mekanizmanın başlangıç noktası sayılmakta ve devletler tarafından olumlu bulunmaktadır. Ancak bu tür bir yeni yönetim teknolojisi, insanlar hakkında bilgi toplama ve dosyalamayı bir ihlal hattına taşıma tehlikesini içinde barındırmakta ve yasal mekanizmaların denge kurmasını zorlaştırmaktadır (Mattelart, 2012: 182-183).

Veri Bankalarında Kaybolan Özel Hayat

Kişisel verilerin saklanması ve işlenmesine dair hukuki resmi çizerken insan hakları bağlamında yapılan değerlendirmeler, kişisel verilerin korunması ile özel hayatın gizliliği yörüngesine oturmakta ve özel hukuk ya da kamu hukuku perspektifi zaman zaman kesişmektedir. Özel hayatın gizliliği kavramı çerçevesinden bakıldığında bir kişinin hem devlet hem de diğer özel kişilerle olan ilişkilerinde, sadece kendi için saklı tuttuğu ve başkalarının bilgisinden uzak kalmasını istediği hayat görünümü öne çıkmaktadır. Bu özel hayat düzenine kimin ne ölçüde, nasıl ve ne zaman müdahale edebileceğine, kişi kendisi karar vermekte (Er, 2007: 78) ve özel hayatın başkaları tarafından algılanma sınırını belirlemektedir. Ancak teknolojik gelişmeler, bu alana yönelik ihlalleri giderek bulanıklaştırmaktadır.

Kişisel verilerin elde edilmesine yönelik talep, sadece devletlerden değil, özel kişilerden de gelmektedir. Modern devlette uzun bir süre bu talebin sınırı, özel hayatın gizliliği hakkı ile belirlenmiştir. Ancak bilişim teknolojisi bu sınırları aşmış ve özel hayatın gizliliği hakkının getirdiği koruma düzeyini karmaşık yapısı ile yetersiz bırakmıştır (Uygun, 2014: 569). 1970’li yıllara kadar özel hayatın gizliliği hakkı, geçerli bir neden olmadıkça kişiye adını, yaşını, malvarlığını, adli sicilini, trafik ceza kaydını, banka borcunu ve benzeri daha birçok bilgiyi açıklamama imkânını vermektedir. Oysa artık bu tür bilgilerin çoğu, başkalarının kolay bir şekilde ulaşabileceği kamuya ya da özel kuruluşlara ait veri bankalarında saklanmaktadır. Kişinin özel hayatına dair birçok bilgi, mahrem olmaktan çıkartılmış ve özel hayatın gizliliği hakkının koruduğu alan daraltılmıştır (Uygun, 2014: 567).

Aslında bu hakkın korunması altında olan bilgilerin, kişinin rızası olmadan ortaya çıkmasının nasıl önleneceği ya da etkili bir denetim mekanizmasının nasıl kurulacağı belirsizliğini korumaktadır. İletişimin büyük ölçüde elektronik ortama taşınması ve veri transferinin de hızlanması, gizliliği kırılğan hale getirmiştir. Birçok şirket, kişilerin internette ziyaret ettikleri sitelerin kayıtlarına ulaşarak kişilerin eğilimlerini ve tercihlerini ticari olarak kullanmaktadır. Devletler de tüm elektronik iletişimi denetleyebilecek kapasiteye ulaşmışlardır. Özellikle iletişimin gizliliği, özel hayatın gizliliğinin bir parçası olmaktan uzaklaşmaktadır (Uygun, 2014: 568).

Özel hayatın gizliliği hakkı, mutlak bir hak değildir ve bu hakkın sınırları ulusal ve uluslararası düzenlemelerde çizilmiştir. Ancak son yirmi yıl içinde, bu hak alanının hukuki sınırlarının giderek geriye çekildiği görülmektedir. Özel hayatın gizliliği hakkının ihlal edildiği iddialarının karşısına sıklıkla sosyal, ticari ya da idari menfaatlerin korunması gerekliliği çıkarılmaktadır. Bu tür bir çaba, özellikle terörle mücadele merkezinde de gelişmekte ve 11 Eylül sonrası dünyada yeni güvenlik anlayışının uzantısını oluşturmaktadır (Küzeci, 2010: 80). Güvenliğin önünde bir engel olarak görülen bu hak, politik bir kuşatma ile *özel hayatın sona erdiğinin ilan edilmesi* ile birlikte, anayasal düzeyde devlet ve yurttaş ilişkilerinin yeni aşamasının da bir simgesidir. Bu yeni dönem, kişisel verilerin koruma alanının zayıflaması, başta biyometri olmak üzere yeni teknolojilere daha sık başvurulması ve devletin gizlilik alanının genişlemesi biçiminde özetlenebilmektedir. Devletler, güvenlik amacıyla kamusal kayıtlara ulaşma olanaklarını daraltmışlar ve daha kapalı hale gelmişlerdir. Bu nedenle demokratik devletlerde de kişisel verilerin korunması gerilemiştir. Toplanan verilerin kullanılma amaçlarına dair ilkeler ihlal edilmeye başlanmış ve özellikle *güvenlik* gibi üstün sayılan bir gerekçeyle paylaşılmıştır (Küzeci, 2010: 83). Güvenlik talebi, özgürlük talebini bir kez daha köşeye sıkıştırmış ve bireyler, temel hak ve özgürlüklerinden gönüllü olarak geri adım atmayı kabullenmişlerdir. Kısaca modern devletin sınırları sanal alanda yeniden çizilmiş ve bu görünmez sınırlar kategorize edilerek, yeni “güvenlik” kaygılarının odağı olmuştur.

Kişisel Verilerin Korunması Hakkı

İnsan hakları alanında en bilinen tasniflerden biri de hak kuşaklarıdır. Hakların ortaya çıkış sırasına göre yapılan bu ayırım, birinci, ikinci ve üçüncü kuşak hakları içermektedir. Son yıllarda ise dördüncü kuşak insan haklarından bahsedilmeye başlanmıştır. Bu yeni kuşak, bilim ve teknolojinin ulaştığı son aşamada insan onurunu tehdit eden özellikle iki noktaya odaklanmaktadır: Bilişim teknolojisi ve genetik mühendisliği (Gözler, 2017: 161). Yeni teknolojik gelişmeler karşısında birinci kuşak haklardan olan *özel hayatın gizliliği* hakkının içerdiği güvencelerin yetersiz bulunması nedeniyle, birçok ülkede kişisel verilerin korunması hakkı özel olarak düzenlenmiştir (Gözler, 2017: 161). Kişisel verilerin korunması hakkı, bu yeni çerçevede dördüncü kuşak hakları arasında yer almakta ve bilişim teknolojisinin ortaya çıkardığı sorunlara karşı önlem almak üzere kendini kurgulamaktadır.

Kişisel veri, belirli ya da belirlenebilir nitelikteki bir kişiye dair her türlü bilgi şeklinde tanımlanmaktadır (Küzeci, 2010: 9). Kişisel verilerin korunması ile amaçlanan hak alanı ise Avrupa ve ABD arasında farklılık göstermektedir. Avrupa yaklaşımı, sosyal değer merkezli iken, Amerikan yaklaşımı

mı, ekonomik bir görünüm ortaya koymaktadır. ABD’de kişisel veriler düşük düzeyde korunmakta ve kapsayıcı bir çözümden uzak tutulmaktadır. Sektörel çözümlerin tercih edildiği ABD’de, kişisel veriler, ticari kulvarda değerlendirilen bir ekonomik hakkın konusu olmaktadır (Küzeci, 2010: 60-66). Bu tür bir rota, kişisel verilerin ister istemez mülkiyet kavramı çerçevesinde değerlendirilmesini beraberinde getirmekte ve kişisel veri, piyasa mantığı içinde erimektedir. Mülkiyet hakkı üzerinden kurulan bir kavrama dönüşen kişisel veri, *bilgi piyasasında* korunması gereken ticari bir değer olarak hukuki sahaya çekilmektedir.

Avrupa’da genel kabul gören yaklaşım ise kişisel verilerin korunmasının temel bir insan hakkı olması yönündedir. Bu pencereden bakıldığında kişisel verilerin korunması, bilişim teknolojileri karşısında sınırsız bir şekilde toplanan kişisel bilgilerin kullanılması ve devredilmesi hususunda bireyin korunması çerçevesine oturtulmaktadır. Bu noktada kişisel verilerin korunması hakkı, insan onuruna ve kişiliğin özgürce geliştirilmesi hakkına dayandırılmaktadır (Küzeci, 2010: 67).

Kişisel verilerin korunmasına dair ilk yasal düzenlemelerde öngörüle-meyen gelişim, sadece bilgisayarların hızla yaygınlaşması değildir. Aynı zamanda devlete ait merkezi veri bankalarının yanında, kamu ve özel sektör tarafından birçok veri bankasının kurulması da kısa bir zaman dilimi içinde gerçekleşmiştir. Bu nedenle, kişiler kendileriyle ilgili toplanan bilgileri ve bunların işlenmelerini tehlikeli bulmaya başlamışlar ve veri koruma hakları talep etmişlerdir. Kavramın insan hakları eksenine yerleşmesi, 1970’li yıllardan itibaren kişisel verilerin korunmasının anayasalarda hak olarak tanınması sürecini ivmelendirmiştir. Kaynağını özel hayatın gizliliğinde arayan kişisel verilerin korunması, artık bağımsız bir hak olarak kendini göstermektedir. Hakkın çerçevesi dünyada genişlemeye başladıkça, sadece önlem alınması hususu değil, bireyin veri işleme sürecine aktif olarak katılmasını içeren *bilgilerin geleceğini belirleme hakkı*¹³ ya da Latin Amerika ülkelerinde karşımıza çıkan *habeas data hakkı*¹⁴ gibi kişilerin hukuki sürece dahil edilmesine yönelik yeni yorumlar da yüzeyde belirmiştir (Küzeci, 2010: 110-113).

Kişisel verilerin korunması alanında özellikle uluslararası hukuk ekseninde gelişmeye başlayan ilkeler, ulusal hukuk düzenlemelerinin yörüngesini de çizmeye başlamışlardır. Bu perspektiften bakıldığında, genel bir koruma formülünün ortaya çıktığını görmek mümkündür. Kişisel verilere yönelik hukuki korumanın temel ilkeleri şu şekilde sıralanabilir:

¹³ Almanya Anayasa Mahkemesi tarafından geliştirilmiştir.

¹⁴ *Habeas data hakkı*, veriye sahip olmalısın şeklinde çevrilebilir.

- 1) Hukuka ve dürüstlük kurallarına uygun işleme,
- 2) Belirli, açık ve meşru amaçlar için toplanma,
- 3) Toplanma ve sonrasında işleme amaçlarına uygun kullanma ve aşırı olmama,
- 4) Gerekli ise güncel tutulma,
- 5) Amacın gerektirdiğinden daha uzun süre tutulmama (Küzeci, 2010: 196-211).

Bu tür genel koruma ilkeleri, ilgili kişini katılımına ve denetimine dair ilkeler ile bütünleşmektedir (Küzeci, 2010: 212 vd.). Ayrıca özel kategoride yer alan, yani kişinin etnik kökenini, siyasal görüşünü, dinsel ya da felsefi inancını, sağlık ve cinsel hayatını içeren bilgiler, *hassas nitelikli kişisel veriler* olarak ayrı bir korumadan yararlanmaktadırlar. Elbette hassas verilerin belirlenmesi tartışmalı bir husus olsa da, kişisel veriler açısından ayrı bir özel koruma bölgesi ilan edilmektedir. Ancak burada *hassas* olan nokta, bölgenin sınırlarının hangi kriterlere göre daraltılacağı ya da genişletileceğidir. İş hayatı veya sağlık gibi alanlarda, kişisel verilerin kapsamı sürekli gündeme gelecektir.

Kişisel verilerin korunması hakkı, her temel hak ve özgürlük gibi belirli sınırlar içinde kabul edilmektedir. Bu nedenle, verilerin koruma altına alınması bazı istisnalara tabi tutulmaktadır. Kişisel verilerin korunması hakkı, diğer hak ve özgürlükler gibi bu tür istisnalar üzerinden dengelenmek istenmekte ve hatta kimi zaman etkisizleştirilmektedir. Ulusal güvenlik, savunma, kamu güvenliği, suçların önlenmesi ve kovuşturulması, devletin mali çıkarı, temel hak ve özgürlüklerin korunması gibi nedenler, sınırlama rejiminin çerçevesini çizmektedir (Küzeci, 2010: 248).

Kişisel Verilerin Korunması Hakkının Sınırları ve Türkiye

Türkiye’de kişisel verilerin güvenliğinin bir hak olarak ele alınması gecikmiştir. Özellikle veri paylaşım sistemlerinde insan hakları açısından öne çıkması gereken koruma önlemlerinin, sadece bir kamu yönetimi sorunu olarak görülmesi mümkün değildir. Kamu kurumları ile sınırlı kalmayan bu sorun, şirketlerin de giderek artan bir şekilde paylaşım sistemlerine dahil olması ile hukuki düzenlemelere konu olmuştur.

1982 Anayasası’nda 2010 yılında yapılan anayasa değişikliği ile kişisel verilerin korunması hakkı, Anayasanın 20. maddesine ilave bir fıkra eklenecek “özel hayatın gizliliği ve korunması hakkı” kapsamında Anayasal güveneye kavuşmuştur. Söz konusu fıkroda, “*Herkes, kendisiyle ilgili kişisel verilerin korunmasını isteme hakkına sahiptir. Bu hak; kişinin kendisiyle ilgili kişisel veriler hakkında bilgilendirilme, bu verilere erişme, bunların düzel-*

tilmesini veya silinmesini talep etme ve amaçları doğrultusunda kullanılıp kullanılmadığını öğrenmeyi de kapsar. Kişisel veriler, ancak kanunda öngörülen hallerde veya kişinin açık rızasıyla işlenebilir. Kişisel verilerin korunmasına ilişkin esas ve usuller kanunla düzenlenir” hükmüne yer verilmiştir.

Anayasa’da işaret edilen kanuni düzenleme ise 2016 yılında yürürlüğe girmiştir. 6698 sayılı *Kişisel Verilerin Korunması Kanunu* kişisel veri kavramını, kimliği belirli veya belirlenebilir olan gerçek kişiye ilişkin her türlü bilgi şeklinde tanımlamıştır. Kanunun 6. maddesinde özel nitelikli kişisel verilerin işlenmesi kayıt altına alınmış ve kişilerin ırkı, etnik kökeni, siyasi düşüncesi, felsefi inancı, dini, mezhebi veya diğer inançları, kılık ve kıyafeti, dernek, vakıf ya da sendika üyeliği, sağlığı, cinsel hayatı, ceza mahkûmiyeti ve güvenlik tedbirleriyle ilgili verileri ile biyometrik ve genetik verileri *özel nitelikli kişisel veri* olarak kabul edilmiştir. Özel nitelikli kişisel verilerin, ilgilinin açık rızası olmaksızın işlenmesi ise yasaklanmıştır. Ancak kanun, sağlık ve cinsel hayat dışındaki bilgilerin, kanunlarda öngörülen hallerde ilgili kişinin açık rızası aranmadan işlenebileceklerini belirtmektedir. Tam da bu noktada kanun, diğer istisna bariyerini yerleştirmektedir. Sağlık ve cinsel hayata ilişkin kişisel verilerin ise ancak kamu sağlığının korunması, koruyucu hekimlik, tıbbî teşhis, tedavi ve bakım hizmetlerinin yürütülmesi, sağlık hizmetleri ile finansmanının planlanması ve yönetimi amacıyla, sır saklama yükümlülüğü altında bulunan kişiler veya yetkili kurum ve kuruluşlar tarafından ilgilinin açık rızası aranmaksızın işlenebileceği aynı maddede düzenlenmiş bulunmaktadır.

Kişisel Verilerin Korunması Kanununun, kişisel veriler hususunda asıl istisna blokunu 28. maddede inşa ettiği görülmektedir. 6698 sayılı Kanun’un uygulanmayacağı, yani koruma dışında bıraktığı alan oldukça geniş görünmektedir:

1) Kişisel verilerin, üçüncü kişilere verilmemek ve veri güvenliğine ilişkin yükümlülüklerle uyulmak kaydıyla gerçek kişiler tarafından tamamen kendisiyle veya aynı konutta yaşayan aile fertleriyle ilgili faaliyetler kapsamında işlenmesi.

2) Kişisel verilerin resmi istatistik ile anonim hâle getirilmek suretiyle araştırma, planlama ve istatistik gibi amaçlarla işlenmesi.

3) Kişisel verilerin millî savunmayı, millî güvenliği, kamu güvenliğini, kamu düzenini, ekonomik güvenliği, özel hayatın gizliliğini veya kişilik haklarını ihlal etmemek ya da suç teşkil etmemek kaydıyla, sanat, tarih, edebiyat veya bilimsel amaçlarla ya da ifade özgürlüğü kapsamında işlenmesi.

4) Kişisel verilerin millî savunmayı, millî güvenliği, kamu güvenliğini, kamu düzenini veya ekonomik güvenliği sağlamaya yönelik olarak kanunla görev ve yetki verilmiş kamu kurum ve kuruluşları tarafından yürütülen önlleyici, koruyucu ve istihbari faaliyetler kapsamında işlenmesi.

5) Kişisel verilerin soruşturma, kovuşturma, yargılama veya infaz işlemlerine ilişkin olarak yargı makamları veya infaz mercileri tarafından işlenmesi.

Türkiye’de Kişisel Verilerin Korunması Kanunu’nun uygulama alanının ortaya çıkaracağı hukuki sorunlar inceleme konumuz olmamakla birlikte, kanunda yer alan istisnalar, çalışmamızın işaret ettiği bir noktaya vurgu yapmaktadırlar. Hukukun koruma altına aldığı kişisel veriler, hukuki tekniklerle yine istisna sahasına sürülmektedir. Belirsiz hukuki kavramlar, hakkın kullanımını daraltmakta ve süreklilik arz eden istisnai alanı güçlendirmektedir. Kişisel veriler, kapatıldıkları bu muğlak koruma çerçevesi içinde belirsiz kavramlara hapsedilmektedirler. Kişisel verilerin korunması, bir özgürlük sorunu olarak, özel hayatın gizliliğinden kişinin kendisi hakkındaki bilgileri kontrol hakkına uzanmaktadır. Ancak istisnaların kurala dönüştüğü bu tür düzenlemelerde, kişisel veriler üzerindeki koruma kalkını kaldırılmaktadır.

Sonuç Yerine: Algoritmaya Karşı İnsan Hakları

Rızaya dayanan ya da dayanmayan tüm kişisel verilerin bağlantılı hale gelmesi ile büyük veri bankalarında biriken *kitle verileri*, artık tüketici davranışı ve politik tutumu birleştirebilecek bir noktaya gelmesini sağlamıştır. Kimlik denetiminden davranış denetimine doğru yaşanmaya başlanan geçiş, ayrımcılığı algoritmik sistemlere bırakmaktadır. Veri bankalarında biriken bilginin işlenmesinde yaratılan kategoriler, istihdamdan sigorta sektörüne insanların sınıflandırılmasını gündeme getirmekte ve güçlüyü güçsüzden ayıran bir performans modelini ortaya çıkarmaktadır. Bu tablo, hem devletlerin hem de şirketlerin algoritmalar üzerinden eşitlik ilkesine aykırı hareket etmelerini önlemeye yönelik bir insan hakları mücadele alanının açıldığını göstermektedir. Algoritmaların ayrımcılık yaratmamlarına ve temel hak ve özgürlüklere saygılı olmalarına yönelik bir çağrı içeren *Toronto Bildirgesi*¹⁵, bu yeni dönemin ilk işaretlerindedir.

Beden ve teknoloji arasındaki ilişkiye hukuk üzerinden müdahil olan modern devlet, kendisine yeni bir manevra alanı açmaktadır. Yeni alanının

¹⁵ 16 Mayıs 2018 tarihinde insan hakları ve teknoloji grupları koalisyonu tarafından *RightsCon* konferansında ilan edilmiştir. Bkz. <https://www.accessnow.org/cms/assets/uploads/2018/05/Toronto-Declaration-D0V2.pdf> (08.06.2018)

sınırlarını biyo-egemenlik biçiminde çizmektedir. Biyo-egemenlik, hukuktan ziyade istisna hali mantığına göre hareket eden bir egemenlik biçimi olarak tanımlanmaktadır (Ajana, 2013: 61). Örneğin; göç ve sığınma politikalarını her defasında farklı biçimlendiren bir devlet, hayatın statüsü üzerine karar vermekte ve bir kaderi belirlemektedir. Bulanık hale gelen bu tür bir manzara da yapılan ayrımlar, yurttaş olan ya da yurttaş olmayan biçiminde bir sınıflandırma içinde karşımıza çıkmamaktadır. Önemli olan husus, çoğunluğun *norma* uygun hale getirilmesidir.

Modern devletin oluşturduğu bu yeni yapıda, *özgürlükle yönetim* kavramı kendisini göstermiş ve yurttaşlığın neoliberal formülasyonunu sunmuştur. Bu formül, tercih hakkı ve girişimcilik üzerinden yurttaşı yeniden kurgulamıştır (Ajana, 2013: 122). Biyometrik yurttaşlık da bu yeni formül içerdiğinden belirmeye başlamıştır. Buna göre, tercihleri ekseninden kendini var eden özerk yurttaş, ancak koşullu bir özgürlük, yani başta biyolojik olmak üzere tüm kişisel verilerini teslim etmesi üzerine kendini görünür kılmaktadır. İzlenebilen bir yurttaş hem güvenliğin hem de özgürlüğün ayrıcalığını yaşayacaktır (Ajana, 2013: 124). Temel haklar sahasına açılan yeni bir kapı burada kendini göstermektedir: Devlet, teknoloji üzerinden kendini görünmez hale getirirken, biyolojik yurttaş üzerindeki egemenliğini de yenilemektedir. Veri egemenliği, biyopolitika açısından yeni bir teknik ayrımı da beraberinde getirmektedir: Normal olan ya da ekonomiye katkı sağlayan yurttaşlara ait verileri elde etme, saklama, paylaşma ve kullanma iktidarı.

Hukuk ve siyaset arasında dengesiz bir köprü biçiminde karşımıza istisna hali, Agamben'in çizdiği çerçeveden, normun nefessiz bırakıldığı bir boşluk alanı olarak tasvir edilebilir. Ancak istisna hali tartışmalarında en çok karşımıza çıkan husus, yasa açısından hayatın durma anıdır. Devlet açısından *gerçeğin* ya da *kararın* devreye sokulduğu bu yasayı icra etmeme süreci, hukuku, hukukun dışından değil ama içinden devre dışı bırakmaktadır. Devlet, sahip olduğu şiddet tekeli ve hukuku arasında yaşadığı bu gerilimi, bu kez veri tekeli ve hukuku arasında yaşamaktadır. Üstelik bu kez yeni teknolojiler ile sermaye, bu tekeli sarsmakta ya da tekeli zayıflatarak buna ortak olmaktadır. Bilgisayarlar üzerinden görünmezliğe bürünen bu algoritmik sistem, temel hak ve özgürlükler içinde yeni bir ihlal hattı açmaktadır. Hem şirketler hem de devletler tarafından işlenen kişisel veriler, pazarlamadan risk yönetimine veya ulusal güvenlikten sosyal politikaya kadar geniş bir ağ üzerinden toplumu kuşatmaktadır. Burada öne çıkan husus, kişilerin kendilerine ait olan bilgiler ile birlikte istisna bölgesine çekilmeleridir. Kişisel verilerin hangi amaçla kimler tarafından nasıl kullanılacağını belirleyen ve kişiyi özerk kılan hukuk, bu kez koruduğu temel hak ve özgürlüklerin uygulanmasına vasıta olmaktadır. Hukuki güvenceler, yasal alandan tahliye edilmek-

te ve kişisel veriler istisna haline bırakılmaktadır. Kişisel verilerin korunması hakkının istisna hali tarafından etkisizleştirildiği bu biyopolitik sürece, sermayenin de dahil olduğu görünmektedir. Modern devletin sermaye ile birlikte nüfus üzerindeki kontrol noktası, artık veri olarak bedenin kendisidir.

Kaynakça

- Agamben, Giorgio, *Kutsal İnsan*, (Çev. İsmail Türkmen), Ayrıntı, İstanbul 2001.
- Agamben, Giorgio, *Tanık ve Arşiv*, (Çev. Ali İhsan Başgöl), Dipnot, Ankara 2010.
- Ajana, Btihadj, *Governing through Biometrics: The Biopolitics of Identity*, Palgrave, London 2013.
- Aydın, Mehmet Devrim, “Veri Güvenliği, Mahremiyet, Gözetim Uygulamaları ve E-Devlet”, *E-Devlet: Kamu Yönetimi ve Teknoloji ilişkisinde Güncel Gelişmeler*, (Ed. M. Zahid Sobacı ve Mete Yıldız), Nobel, Ankara 2012, s.529-547.
- Baştürk, Efe, “Biyopolitika ve Savaşım: Foucault ve Agamben Arasındaki Ayrımın Kavramsal İçeriği”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, C.5, S.2, 2017, s.1-23.
- Çankaya, Hürol, *Devlet ve Tabiat: Biyoteknoloji Çağında İnsan Hakları*, Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul 2013.
- Çavlin Bozbeyoğlu, Alanur, “Nüfusun Biyopolitikasına Yeni Açılım: Türkiye’nin Biyometrik Elektronik Kimlik Kartı Sistemi”, *Toplum ve Bilim*, S. 122, 2011, s. 53-74.
- Er, Cüneyd, *Biyometrik Yöntemler ve Özel Hayatın Gizliliği Hakkı*, Yetkin, Ankara 2007.
- Foucault, Michel, *Cinselliğin Tarihi*, Cilt-1, (Çev. Hülya Tufan), Afa, İstanbul 1993.
- Foucault, Michel, *Entelektüelin Siyasal İşlevi*, (Çev. Işık Ergüden, Osman Akınhay, Ferda Keskin), Ayrıntı, İstanbul 2000.
- Foucault, Michel, *Ders Özetleri*, (Çev. Selahattin Hilav), 5. Baskı, Yapı Kredi, İstanbul 2001.
- Foucault, Michel, *İktidarın Gözü*, (Çev. Işık Ergüden), 3. Baskı, Ayrıntı, İstanbul 2012.
- Foucault, Michel, *Toplumunu Savunmak Gerekir*, (Çev. Şehsuvar Aktaş), Yapı Kredi, İstanbul 2013a.

- Foucault, Michel, *Güvenlik, Toprak, Nüfus*, (Çev. Ferhat Taylan), İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul 2013b.
- Gambetti, Zeynep (2012), “Foucault’dan Agamben’e Olağanüstü Halin Sıradanlığına Dair Bir Yanıt Denemesi”, *Cogito*, S. 70-71, 2012, s.21-38.
- Gözler, Kemal, *İnsan Hakları Hukuku*, Ekin, Bursa 2017.
- İçişleri Bakanlığı, *E-Vatandaşlık Sistemi Biyometrik Fotoğraf İşlemleri*, Nüfus ve vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü 2017, <https://www.nvi.gov.tr/08.05.2018>.
- Kartal, Onur (Ed.), *Biyopolitika: Platon’dan Arendt’e Biyopolitikanın Felsefi Kökenleri*, Cilt-1. Nota Bene, Ankara 2016a.
- Kartal, Onur (Ed.), *Biyopolitika: Foucault’dan Günümüze Biyopolitikanın İzdüşümleri*, Cilt-2, Nota Bene, Ankara 2016b.
- Küzeci, Elif, *Kişisel Verilerin Korunması*, Turhan, Ankara 2010.
- Lemke, Thomas, *Biyopolitika*, (Çev. Utku Özmakas), İletişim, İstanbul 2013.
- Mattelart, Armand, *Gözetimin Küreselleşmesi*, (Çev. Onur Gayretli ve Su Elif Karacan), Kalkedon, İstanbul 2012.
- Neocleous, Mark, *Devleti Tahayyül Etmek*, (Çev. Akın Sarı), Nota Bene, Ankara 2014.
- Resmi Gazete, *Kişisel Verilerin Korunması Kanunu*, Resmi Gazete Tarih: 07.04.2016, Sayı: 29677, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6698.pdf> (15.05.2018).
- Sosyal Güvenlik Kurumu, *Biyometrik Yöntemlerle Kimlik Doğrulama Sistemlerine Ait Kılavuz*, Sosyal Güvenlik Kurumu 2014, www.sgk.gov.tr (08.05.2018)
- Uygun, Oktay, *Devlet Teorisi*, On İki Levha, İstanbul 2014.